

УДК 168+305.44

КОНЦЕПТ LITERACY ТА СЕМАНТИКИ СВОБОДИ У НІМЕЦЬКІЙ ФІЛОСОФСЬКІЙ ТРАДИЦІЇ

Н.В. Григорова, кандидат соціологічних наук, доцент кафедри німецької філології ХНПУ імені Г.С. Сковороди

В статті розглядається концепт Literacy та його еволюція у німецькій філософській традиції. Обґрунтована роль реформації у становленні німецької літературної мови і наданні їй нормативного статусу як одного з чинників ствердження модерного типу свободи, яка спирається на право і розум. Свобода як автономія передбачає відповідальність і самообмеження, потребує формування культури свободи з усіма її семантичними відтінками в позитивних і негативних опціях. Семантики свободи у кантівських і гегелівських трансформаціях акцентують також позбавлені примусу обмеження, необхідні для розкриття творчого потенціалу свободи як в рамках суспільного договору, так і поза ними.

Ключові слова: письмова мова, норма, свобода, автономія, німецька філософія, культура, Акомунікація, діалог, консенсус.

Лінгво-герменевтичний поворот у сучасній філософській думці виявив низку проблем, які торкаються як мовного виразу, так і мовної репрезентації філософських текстів. Значну роль у розумінні природи цих проблем та їх адекватного опрацювання відіграє концепт Literacy, тобто орієнтації не на усний, а писемний мовний вираз думок. У контекстах становлення культури інформаційного суспільства цей концепт актуалізується і потребує більш детального висвітлення.

Легітимація концепту Literacy як мови наукової комунікації відбувається ще у середньовіччі в часи Карла Великого. На цей момент звертають увагу такі дослідники, як А. Гуревич, Ж. Дерріда, У. Еко, А. Кошорке, П. Слотердаjk та ін., вказуючи на те, що європейська культура сформувалась на основі письма і відрізняється від так званих «оральних культур» [12, с. 191]. В останніх мовотворення відбувається здебільшого у констеляціях життєвого світу. Вони не знають тиску з боку літературних норм слововжитку, в той час, як перші змушені жорстко його дотримуватись. Чи є такий примус обмеженням комунікативної свободи, або ж, навпаки, її розширенням? Метою цієї статті є аналіз

можливих відповідей на це питання. Але заявлена тема статті дещо звужує межі цього аналізу через сконцентрованість на виключно філософських формах комунікації.

Варто зазначити, що і в європейській культурній традиції філософська комунікація далеко не завжди була письмовою. Так, у піфагорійських школах досить поширеною була практика *akusmata* – усний філософський наратив, софісти і Сократ практикували філософські діалоги. Письмова ж форма філософської комунікації починає домінувати лише у добу розширення християнського світу та усвідомлення його цілісності.

Важливою особливістю західноєвропейської культурної інтеграції є наявність переривів у її континуальності, що знаходить прояв у її переходах від латини до національних мов наукової комунікації, яка співіснує з *Global English*. Ці переходи мають свою логіку, конструктивний і деструктивний потенціал, що знаходить прояв у філософській комунікації. Щоб прояснити це зробимо невеличкий екскурс в історію. Переклад Біблії М. Лютером, з одного боку, заклав норму німецької літературної мови, зробивши її комунікативно цілісною, що важливо для епістемологічної культури філософії. З іншого ж – руйнувались середньовічні університети, прихильники Лютера, навіть всупереч його поглядам, догматичне витлумачували гасло “*Sola scriptura!*” виключно як занурення у Біблію і вважали одержання академічного ступеня гріховною справою і вимагали, щоб науковці краще займались землеробством [13, с. 194]. Але попри це Лютер у парадоксальний спосіб сприяв поглибленню семантик свободи, розкриттю її внутрішньої амбівалентності, яка згодом у Гегеля буде визначатись предикативно: як позитивна і негативна свобода (*positive und negative Freiheit*).

З Лютера починається нове, динамічне розуміння свободи і зароджуються нові герменевтичні конфлікти. А Тремль зазначає у цьому зв'язку: «Нова загальна доступність до Святого Писання і загальне пасторство усіх віруючих мало своїм наслідком "герменевтичні громадянські війни": багатоманітність думок щодо правильного тлумачення сакрального тексту» [13, с. 198].

Самостійності у справах віри через скасування авторитету Папи надало поштовх свободі мислення і зрештою – спричинило світоглядний хаос, який вдалось приборкати лише у добу Просвітництва. Тремль слушно зауважує: «Тільки з Просвітництвом Європі вдалось зробити рішучий крок в бік Модерну і контролювати свободу у її секулярній формі за допомогою правового і само рефлексивного розуму, щоб ця свобода була продуктивною. Модерн, що виник, височиться на двох стовпах: на свободі, що контролюється правом, і саморефлексії розуму. Релігії, яким не вдалось поєднати ці обидва елементи, не вдалось досягти Модерні» [13, с. 201]. Свобода як автономія передбачає відповідальність як самообмеження, отже потребує формування культури свободи з усіма її семантичними відтінками в позитивних і негативних опціях.

Тут варто нагадати, що самоствердження культури свободи є запорукою розбудови демократії на пострадянському просторі. Європейський вибір України передбачає засвоєння її основ і принципів. Молоді демократії вже самим фактом свого існування завдячують політичній романтиці, комунікативна модель якої є експресивно насиченою зі значним конфлікто-генним потенціалом. Але політична романтика, як відомо, ґрунтується на негативній свободі, в той час, як культура свободи, притаманна деліберативній демократії, зароджується і зростає на ґрунті позитивної свободи, мовний аспект якої має свою специфіку.

Варто зазначити, що культурі свободи, в тому числі й у німецькому соціально-філософському присвячено чимало теоретичних праць. Серед авторів праць, на які спирається це дослідження, треба назвати Ю. Габермаса, Р. Дарендорфа, У. Ді Фабіо, Е. Кріппендорфа, М. Поповича, М. Култаєву та ін. Разом з цим лінгвістичний аспект культури свободи залишається за межами філософської рефлексії.

В сучасній німецькій філософії конкуруючими напрямками у розумінні свободи виступають кантіанські та гегельянські трансформації її автономії, культурних, соціальних та політичних репрезентацій. У першому випадку свобода розглядається в оптиці одиничної людини, у другому – з позицій

загальнолюдських інтересів. Комплементарна поєднання обох аспектів вимагає розбудову культури свободи. Розуміння засадничих принципів останньої ускладнюється тим, що онтологічно вона дана і водночас задана як «культура в культурі» [9, с. 21]. Зауважимо, що за сучасних умов у суспільному житті, особливо у політиці, надзвичайно актуальними є питання, пов'язані з вербальними практиками розв'язання різного роду конфліктів. Культура аргументації та домовляння у глобалізованому світі є важливою передумовою збереження людської цивілізації, бо саме вона, як буде показано нижче, сприяє досягненню порозуміння між культурами та індивідами, є проявом гуманізації міжлюдських взаємин.

Окреслена проблематика на метарівні досить повно представлена у працях вітчизняних та зарубіжних дослідників. Серед них треба назвати насамперед К.-О. Апеля, П. Вацлавіка, Ю. Габермаса, А. Гоннета, Л. Ситніченко, С. Пролєєва, К. Ясперса. Але разом з цим проблема культури домовляння залишається на периферії дослідницького поля сучасної комунікативної філософії. Щоправда, можна зауважити, що у західній комунікативній філософії в останні десятиліття зусилля теоретиків спрямовуються на дослідження культуротворчого і людинотворчого потенціалу філософського діалогу. Тут варто згадати фундаментальну працю В. Гьосле "Філософський діалог", де розглядається "процес створення філософського діалогу", його соціальні передумови і перешкоди [10, с. 79, 125-129].

Але культура домовляння не обмежується теорією і практикою різного роду діалогічних комунікативних практик. Про це переконливо свідчать дослідження, присвячені комунікації у світі повсякденності, яка у добу глобалізації стає транскультурною [5, с. 112-113].

Культура аргументації як домовляння, на нашу думку, є більш широкою, бо, окрім діалогу включає його передумови, антропологічні засади, психологічні диспозиції.

Культура домовляння також тісно пов'язана зі світоглядною культурою як суспільства у цілому, так і тих осіб, що безпосередньо беруть участь у

перемовинах. Деякі дослідники вважають, що найбільш повно культура домовляння представлена у "життєвому світі дипломатів" [8, с. 126-127]. Але ця культура насправді є більш широкою, а життєвий світ дипломатії тільки віддзеркалює її наявність або відсутність у суспільстві. Адже так звані "м'які" і "жорсткі" форми домовляння є узагальненням формального боку комунікативних практик, існуючих у суспільстві. Треба зауважити, що культура домовляння є ширшим поняттям, ніж культура перемовин. Вона залежить також не в останню чергу від того, чи є конкретні суспільства як суб'єкти інтеркультурного діалогу толерантними, а також від того, наскільки вони готові дотримуватися імперативу толерантності. Останнє Р. Дарендорф влучно характеризує як "здатність чинити опір спокусам несвободи" [6, с. 150].

У цьому зв'язку Є.К.Бистрицький слушно зауважує, що зміни стратегії насильства вимагають вмінь та навичок свідомого творення ситуації толерантності.."Передовсім, – наголошує він, – йдеться про можливість домовитися. Домовляння – це заміщення реального силового зіткнення мовно-комунікативними (політико-дипломатичними, легальними) та інформативно-просвітницькими діями" [1, 79] Але домовляння є необхідним не тільки у сфері міжнародних відносин. Воно відіграє значну роль у розбудові громадянського суспільства, у гармонізації суспільних відносин.

Усе це вимагає розробки нової методологічної програми, яка б була здатна обґрунтувати стратегії ефективного "м'якого" домовляння. В основу такої програми. беручи до уваги значущість антропологічної складової процесу комунікації, треба покласти філософсько-антропологічні і феноменологічні принципи конструювання толерантної соціальної реальності. Розкриваючи у цій площині потенціал феноменологічної методології, Є. Бистрицький пише: "На відміну від класичного, модерного формулювання проблеми толерантності, відновлення саме останнього як основи для теперішніх досліджень і вирішень цієї проблеми, сучасна філософія зовсім не випадково керується методологією утримання від суджень. Якраз у намаганні віднайти абсолютно об'єктивний досвід, найуніверсальніший погляд на навколишній світ і людину або досягти

максимально наукового розуміння й саморозуміння вбачає своє завдання один із найвизначніших варіантів філософії ХХ століття – феноменологія. Один із її основних методів – це метод епохе, або уникнення, винесення за дужки будь-яких наявних досі знань щодо предмета мислення, а також редукція до максимально раціональної основи всіх емоційно-психологічних станів, що заважають нашій об'єктивності [1, с. 85-86].

Феноменологічна методологія дозволяє зосередитися на просторових і темпоральних моментах, які за умов активного і мобільного суспільства набувають першорядного значення. Тут варто звернути увагу на деякі парадокси культури домовляння, яка сама по собі ще не знімає напруження у суспільстві. Адже створення і штучне підтримування ситуації толерантності виключно засобами культури домовляння (саме такий варіант як ефективний обґрунтовує Ж. Дерріда – [див. 8, 65-70] може призвести до асинхронності в діях партнерів перемовин. У цьому випадку відповідальність за порушення консенсусу чи будь-яких інших угод покладається на тих, хто безпосереднє бере участь у розв'язанні різного роду конфліктів, особливо із застосуванням легітимного насилля. Але ефективна безпека передбачає не тільки гуманізовані практики розв'язання конфліктів, а їх запобігання [див. 2, 44-47]. В останні роки у сучасній соціальній філософії та психології спостерігається тенденція ігнорування стратегією запобігання у розгляді конфліктних ситуацій. Внаслідок цього конфлікту з чинника розвитку суспільства і суспільних відносин перетворюється на конститутивний момент суспільного життя. Між тим конфлікт фактично існує, а способи його цивілізованого розв'язання оформлюються у відповідні дискурсивні практики лише із становленням комунікативної раціональності та транснаціонального громадянського суспільства [див. 4, с. 137-140; див. також 2, 3]. Безперечно, суперечливість суспільного життя змушує постійно балансувати між консенсусом та комунікативним конфліктом.

Мистецтвом такого балансування є сучасна культура домови. Вона пропонує принципове нове розуміння договірних практик, смислом яких є не стільки компроміс, скільки відкриття нових можливостей соціальної творчості.

Це відкриває нові перспективи для соціальних дій і передбачає не відмову від принципів і переконань, а їх трансформацію на гуманістичних засадах із урахуванням нових семантик свободи.

Література

1. Бистрицький Є.К. Конфлікт культур і філософія толерантності і// Ідея культури: виклики сучасної цивілізації. К. 2003. – С. 78-96.
2. Зимовець Р. Конфлікти та протести у постіндустріальному суспільстві (до питання про актуальність дослідницької парадигми Ю.Хабермаса) // Філософська думка. -К., 2001. - №3. - С. 93-114.
3. Adloff F. Zivilgesellschaft. Theorie und politische Praxis. Frankfurt – New-York 2005
4. Budin G. Möglichkeiten der transkulturellen Kommunikation// Weltgesellschaft, Weltverkehrssprache. Weltkultur/ Wolfgang Wis (Hrsg.), Tübingen: Stauffenburg-Verlag. 2000. – S.112-120.
5. Dahrendorf R. Versuchungen der Unfreiheit. München: Beck. 2006.
6. Deitelhoff N. Überzeugungen in der Politik. Frankfurt am Main: Suhrkamp. 2006.
7. Derrida J. Politik der Freundschaft. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 2002. – 184 S.
8. Di Fabio U. Kultur der Freiheit. – München: Fink. 2005. – 215 S.
9. Hoesle V. Der Philosophische Dialog. München:Beck. 2006.
10. Krippendorf Ekkenhart. Die Kultur des Politischen. – Berlin: Kadmos. 2009. – 200 S.
11. Storck Christoph. Entwicklung, Sozialisation und Identität. Normen und Ziele der Erziehung. – Köln: Stark Verlag, 2010. – 313 S.
12. Treml A. K. Pädagogische Ideengeschichte. ß Stuttgart: Kohlhammer, 2006. : 326 S.

THE CONCEPT OF LITERACY AND THE SEMANTICS OF FREEDOM REPRESENTED IN THE GERMAN PHILOSOPHICAL TRADITION

N.V. Grygorova

The article is devoted to the concept of Literacy and its evolution in the German philosophical tradition. The role of The Reformation in the development of the German concept of Literacy is showed, which has become a normative status necessary for the statement of the modern type of the freedom, which is maintained by law and reason. The freedom as the autonomy provides the responsibility and self-restriction, needs developing of the freedom culture with all its semantically nuances in positive or negative options. Semantics of the freedom in the Kantian or Hegelian transformations make accents on the non-repressive restriction needed for uncovering of the creative potential of the freedom both in the frames of the social contract and without it.

The article is devoted to linguistic aspect of freedom culture regarded on material of German social philosophy discourses. The freedom culture is above all a culture of arguing and bargaining realized as a complexly structured communicational practices/ Reduction of complexly of this structure can be done through a conflict of interpretations/ Soft and hard forms of bargaining have a different linguistic representation/ which is making possible to distinguish between a repressive and non-repressive communication/ Is showed that to the paradox of the freedom culture belongs a necessity to create a situation of interpretation conflicts.

Key words: Literacy, norm, freedom, autonomy, German philosophy, culture, communication, dialogue, consensus.

КОНЦЕПЦИЯ LITERACY И СЕМАНТИКИ СВОБОДЫ В НЕМЕЦКОЙ ФИЛОСОФСКОЙ ТРАДИЦИИ

Н.В. Григорова

В статье рассматривается я концепт Literacy и его эволюция в немецкой философской традиции. Обоснована роль реформации в становлении немецкого литературного языка и приданию ему нормативного статуса как одного из факторов модерного типа свободы, которая зиждется на праве и разуме. Свобода как автономия предполагает ответственность и требует культуры свободы со всеми ее семантическими градациями, представленными как в позитивных, так и в негативных опциях. Семантики свободы у кантовских и гегелевских трансформациях акцентируют также необходимость не принудительных ограничений, необходимых для раскрытия творческого потенциала свободы как в рамках общественного договора, так и за его пределами.

Ключевые слова: письменный язык, норма, свобода, автономия, немецкая философия, культура, коммуникация, диалог, консенсус.